

Tinkara Starček

Alkoholizem v delih slovenskih in čeških pisateljic dolgega 19. stoletja

1 Uvod

Pričujoči prispevek je napisan na osnovi diplomskega dela, ki je nastalo pod mentorstvom red. prof. dr. Toneta Smoleja z Oddelka za primerjalno književnost in literarno teorijo ter doc. dr. Ane Cergol Paradiž z Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Izkazalo se je, da je v 19. stoletju prihajalo do številnih stikov med slovensko in češko kulturo in politiko. V literaturi je po besedah Albinca Lipovec oba naroda družila slovanska orientacija in paradigma srednjeevropskih literatur, »v katerih je povezovalna sestavina zgodovinska usoda malega deželnega naroda v skupni mnogonacionalni avstrijski državi [...]« (1992, 171). Podobno ugotavlja Katja Mihurko Poniž: »Za slovenski kontekst v obdobju 19. stoletja so smiselne predvsem primerjave s situacijo, kakršna se je oblikovala pri narodih, ki so bili pod vladavino habsburške monarhije, saj je njihova podrejenost združila moške in ženske v boju za svobodo. [...] Tako so se Čehi s svojimi rojakinjami čutili povezani prav zaradi izkušnje inferiornosti« (2014, 17). Podrejenost je združila tudi Slovenke in Čehinje, kar dokazujejo besede Vilme Seidlove - Sokolove, sodelavke češkega ženskega časopisa *Ženský svět*, v pismu Marici Nadlišek 14. decembra 1896: »Ale jde o to, budete-li rozuměli česky? Či mám psáti řečí našich utiskovatelů - po německí? Vy, velectěna slečno, rozumíte-li mně, račtež odpovídati slovinsky, já dobře slovinsky rozumím« (NUK, Marica Nadlišek Bartol, Ms 703).¹ Ostali sta pri češčini in tako napovedali skupni boj proti nemškemu »tlačitelju«, kar je bil tudi eden izmed glavnih razlogov, da so Slovenke in Čehinje stopile na spolzki literarni parket.

2 Ženska emancipacijska gibanja na Slovenskem in Češkem

Kako se je ženski boj proti tlačiteljem povezoval z antialkoholizmom? Čehinje so bile že zgodaj zelo prodorne na političnem področju, zlasti z izvolitvijo pisateljice Božene

1 »Ko sva že pri tem, boste razumeli češko? Ali naj pišem v jeziku naših tlačiteljev – po nemško? Vi, velectenjena gospodična, če me razumete, odgovorite slovensko, saj jaz slovensko dobro razumem.«

Vikove-Kunčticke leta 1912 za prvo deželno poslanko v habsburški monarhiji. Aktivne so bile tudi v feminističnih društvih. Prvi je bil leta 1865 ustanovljen American Ladies' Club. Pozneje je glavno žensko društvo postalo Ženský výrobní spolek český, ki ga je ustanovila Karolina Světlá. Do leta 1905 je izhajalo že pet pomembnih ženskih časopisov. Najvidnejša sta bila *Ženské listy* (1873–1926) in ženski delavski časopis *Ženský list*, ki je začel izhajati 1892. V program svojega ženskega društva so Čehinje vključile tudi antialkoholizem (Lenderová, 2009, 126).

Pomembno vlogo pri emancipaciji žensk pri nas je imel časopis *Slovenka* (1897–1902), ki ga je sprva urejala Marica Nadlišek, od leta 1899 pa Ivanka Anžič Klemenčič. Zanimivo je, da je bil prvi predlog za ženski časopis z naslovom »Slovenka« podan že leta 1875 v *Novicah* (»O naši ženski odgoji«, 226). Članek je prebrala tudi Pavlina Pajk in ga v pismu Josipu Cimpermanu 18. julija 1875 pospremila z besedami: »Ste li čitali v predzadnji številki »Novice« nekov članek o »ženskej odgoji« to je o slovenskih žen? Pisatelj ovega članka želi da bi Slovenke si ustanovile svoj list kakor ga imajo Rusinje in Čehinje, želi da bi ta bodoči list bil urednikovan od gos. Pesjakove ter da bi se imenoval »Slovenka«. Res lepa misel in želja ko bi mogla se uresničiti a ostala bo žalibog le »pijum desiderijum«. Stoletje v kojem živimo ne bo učakal slovenski list urednikovan o *samih* Slovenk« (poudarila P. P.) (NUK, Pavlina Pajk, Ms 484). Leta 1901 so Slovenke ustanovile svoje društvo pod imenom Splošno slovensko žensko društvo, ki je tesno sodelovalo tudi s češkim ženskim društvom.

Poglejmo si še, kako so se Slovenke vključevale v protialkoholni boj. Zofka Kveder je že v tretji in enajsti številki revije *Domači prijatelj*, ki jo je urejala, objavila dva članka o alkoholizmu.² Zanimiv je prispevek Marice Nadlišek leta 1895 v *Slovanskem svetu*. Glede vloge alkohola pri narodnem vprašanju Marica Nadlišek meni, da se moški shajajo pri vinu, »kjer govoré in kriče ‚živio‘ narod, Slevenci [*sic*], vzajemnost, sloga, a dan potem ne vedó drugega, kakor da jih boli glavi [*sic*], ali pa da je bilo sinoči ‚prav fino‘« (»Ženstvo«, 377).

3 Alkoholizem v času dolgega 19. stoletja

Alkoholizem je v 19. stoletju začel zmagovit pohod med nižjimi sloji prebivalstva. Razloge gre iskati predvsem v tovarniški proizvodnji alkoholnih pijač. Alkoholizmu so poleg tega botrovale še slabe življenjske razmere, od katerih so bile gostilne prijeten oddih. Alkoholizem so prvič prepoznali kot bolezen, pojavile pa so se tudi razprave o njegovi dednosti. Naslednje navedbe Ivana Vrhovnika, ki jih povzema Anton Šepetavc, dokazujejo, da je alkoholizem na Slovenskem resnično postal problematičen: Ljubljčan je leta 1820 spil 350 litrov vina, 230 litrov piva in 8 litrov žganih pijač letno, leta 1830 je poraba žganih

2 Dr. K. v prvi številki 1. junija 1904 omenja zdravstvene in psihološke vidike, D. pa v drugi številki 1. marca 1905 pravne.

pijač narasla na 15 litrov na prebivalca letno (1995, 25–26). Na Češkem je bilo podobno stanje zlasti na Moravskem. V odziv so začela pri nas in na Češkem nastajati protialkoholna gibanja in revije. Do leta 1908, ko je nastalo Češkoslovaško abstinentno društvo, je na Češkem obstajalo že sedem večjih protialkoholnih društev (Janíček, 2014, 31–36; Šimónová, 2013, 24–25). Pri nas sta bili tovrstni društvi sprva dve (Družba treznosti in Abstinent), leta 1912 pa sta se združili v Sveto vojsko za Ljubljano (Zajc, 2008, 59–61).

4 Alkoholizem v literarnih delih slovenskih avtoric

Alkoholizem se pojavi v dveh romanih Pavline Pajk. V *Prijateljevem sinu* kmečki fant Nande zaradi pohlepa in alkoholizma povsem moralno propade kot morilec svoje matere. Izredno nazorni so opisi pijančevanja in alkoholikovega vedenja, recimo tipičen alkoholikov polnočni prihod domov: »Malo pred polnočjo podrgne nekaj po veznih [sic] vratih, kakor bi kdo iskal ključavnico; kmalu potem zadonijo v kuhinji krepke moške stopinje, nato nekaj zaropota, kakor bi se stol zvrnil, nato se je slišala robata beseda iz Nandetovih ust« (Pajk, 2019, 56). Že v tem delu P. Pajk načne problematiko vpliva življenja z alkoholikom, v tem primeru Nandetove matere, ki živi v nenehnem strahu za sina in zase, razvije pa jo v *Slučajih usode*.

Glavna junakinja Malvina je žrtev svojega moža alkoholika, ki ga opiše z besedami: »Takoj prve dni svojega zakona sem spoznala, da ta vljudni plemič, ta izobraženi mož, ta visoko postavljeni uradnik – o, mama – da je le zver v človeški podobi! Preklinjal je in se prepiral z vsakim. Hiša je bila podobna peklu. [...] Pijančeval je, in kadar je bil pijan, je izgubljal pamet. Kolikokrat sem mislila, da je prišla moja zadnja ura« (Pajk, 2013, 24–25). Mož Malvino zapusti, toda sram, značilen za žrtve zlorab, jo spremlja še dolgo.

Marica Nadlišek Bartol alkoholizem tematizira v svojem edinem romanu *Fata morgana* in več kratkih zgodbah. V *Fati morgani* pijani Perič napade svojo zaročenko Dano, sicer hči bogatega veletrgovca. Prizor je opisan zelo nazorno:

»[...] groza jo je izpreletavala, ko ga je videla tako besnega, pijanega! Branila se je in ga pehala od sebe, ali njegove roke so jo držale kakor klešče – bil je vedno silnejši in drznejši ... S pretrganim, zadušenim glasom je dejala: «Pustite me, drugače zavpijem!». Vstala mu je iz naročja, in ko je planil za njo, tedaj ga je pehnila nazaj s tako silo, da je omahnil na divan; ona pa je zbežala v svojo sobo« (Štefanič, 1898, 92–93).

Danin prvi odziv na ta travmatični dogodek je, da se ji »vsil moški studijo, silno studijo« (prav tam, 93), preveč jo je tudi sram, da bi staršem povedala, zakaj Periča noče nikoli več videti.

V noveli »Moja prijateljica« je alkoholizem kazen za poroko iz pohlepa, ki jo pospremi nazoren opis telesnega propada: »Videti je bilo na prvi mah, da mož ni bil trezen, kajti nogi sta se mu zaplétali« (Nadlišek Bartol, 1889, 267). V noveli »Denar in sreča« smo priča popivanju predstavnikov vaše inteligence – kaplana, učitelja in častnika, pojavi pa se tudi v volilnem štabu: »Pevci so peli in pili ter pri vsakem litru kričali: živio poslanec Berne, saj so vedeli, od kod jim prihaja vino na mizo« (Nadlišek Bartol, 1897, 7). V kratki zgodbi »Intrigant« je alkohol pribežališče ob zmotnem prepričanju o nezvestobi izbranke. Tudi tukaj spremljamo telesno propadanje: »Vedno česče je doktor pozno v noč prihajal domov, vedno kasneje legal k počitku in vedno težja mu je bila zjutraj glava, vedno bolj zmučen život, da je bil podoben bolniku, ki je komaj okrevljal« (Nadlišek Bartol, 1899, 376). Kratka zgodba »Pod streho« tematizira pijančevanje delavcev ob pustovanju z zelo plastičnim opisom: »Po ulicah pa se še srečujejo pijanci, in še se čuje hripavo petje. [...] Pogreb [Pusta], ki ga prirejajo krčmarji, odlašajo in odlašajo, da le pridrže dalje časa množico, in da stočijo več pijače. [...] pijana množica rjove in vpije jokaje za Pustom« (Nadlišek Bartol, 1897, 429–430). Na pustnem rajanju se kot posledica uživanja alkohola zgodi tudi umor.

Marica Nadlišek Bartol je napisala tudi zanimivo politično črtico »Na Silvestrov večer«, objavljeno v *Slovenki* leta 1898. V njej razgrete glave v pogovoru kmalu pridejo do politike in z njo neobhodno povezanega narodnega vprašanja. Moški se pridušajo, da bodo že takoj naslednjega dne obudili vsa slovenska društva, ena izmed dam pa obljubi, da bo naslednji dan začela agitirati za žensko podružnico društva sv. Cirila in Metoda. Črtica se zaključi kot ironični protialkoholno-feministični manifest, saj moške naslednji dan le boli glava in se sploh več ne spomnijo, kaj so se zvečer pogovarjali, dama pa še v januarju ustanovi obljubljeno podružnico (4–6).

Najpogosteje naletimo na temo alkoholizma v delih Zofke Kveder. Drama *Pijanec* že z naslovom razkriva svojo osrednjo tematiko, katere nosilec je kmet Košir, ki pije žganje kot pokoro, ker se je nespoštljivo vedel do pijanega očeta: »Oče so se napili žganja in so spali ves dan. Zvečer pa, ko sedimo pri večerji, pridejo oče notri v hišo. Zasmrdelo je po žganju. Vstal sem od stola, stopil sem pred očeta in pljunil predenj: ‚Fej! Sram me je takega očeta!‘ To sem storil pred vsemi ljudmi. Oče so molčali in so odšli skozi vrata ven v večer. Nikoli več nisem videl očeta od tistikrat« (Kveder, 2018, 125). V drami opazimo prepletanje psiholoških in dednih vzrokov za alkoholizem, prav tako pa dobimo vpogled v trpljenje družine alkoholika.

Roman *Njeno življenje* je prežet z alkoholizmom, ki zaznamuje življenje glavne junakinje Tilde, ko se poroči z alkoholikom, po njegovih stopinjah pa gre tudi njun sin. Alkoholik je bil tudi oče Tildinega moža Romana, tako da gre v delu za tipično naturalistično prvino dednosti. Tudi opisi pijanosti so v romanu naturalistično natančni: »Zunaj je slišala nagle korake. To je bil on. Glasno je odpiral vrata, trdo stopal po veži in stopnicah, odpahnil vrata in prišel v spalnico« (Kveder, 2016, 176). Medtem ko se

Tilda nadvse sramuje svojega moža in sebe kot njegove žrtve, Roman vse bolj telesno in moralno propada. Ko v zaporu umre in Tildi končno nekoliko odleže, se izkaže, da je krog dednega alkoholizma v družini neizbežen, sin Tildo vse bolj mučno spominja na moža: »Sinov smeh ji je butal v lice kakor smrdeča odurna gnojnica ... Zvijala se je pod njim kakor zver, ki jo trpinčiš ...« (prav tam, 338). Propad družine zaradi alkoholizma se izteče na kar najbolj tragičen način – z dvojno smrtjo in koncem rodbine.

Kratke zgodbe Zofke Kveder »Na kmetih«, »Doktor«, »Zločin«, »Vaški roman«, »Moč«, »Moja prijateljica«, »Vera«, »V oblasti teme« in »Žena pijanca« razkrivajo predvsem problem alkoholizma na podeželju, v manjši meri pa opozarjajo, da je bil alkoholizem prisoten tudi v meščanskem sloju. Izrazito avtobiografski sta zgodbi »Moja prijateljica« in »V oblasti teme«, ki pričata o lastni izkušnji avtorice z očetovim alkoholizmom. Pretresljivo avtobiografski in naturalistično nazoren je odlomek iz »Moje prijateljice«:

»Oče je bil redkokdaj doma. Pil je okrog v gostilnah in se šele pozno v noči vračal. Večkrat sem se zbudila in ga slišala, kako je v sosednji sobi klel, kako ga je mati obsipavala s psovkami ... jej, jej, jej! ... Bilo je grozno! Vsa tresoč se sem napeto prisluškovala glasovom, ki so prihajali iz sosednje sobe. Zastrasena in razburjena sem s široko odprtimi očmi buljila v temo. Včasih sem slišala krik, udarce, vzdihovanje, padce, hropenje ... V sami srajci sem stekla iz postelje tjakaj [...]. Vrgla sem se med oba, vlekla, prosila, branila ...« (Kveder, 2018, 536)

Kveder predstavi alkoholizem kot bolezensko zasvojenost v odlomku iz zgodbe »V oblasti teme« z besedami, ki jih oče alkoholik izreka svojemu sinu: »Spat pojdi! Pojdi! Saj me je sram ... Nisem več človek. A ne morem zato, ne morem! Moram piti! Pojdi, pojdi!« (2005, 305). V zgodbah avtorica sicer naniza celo paleto razlogov za pijančevanje: nesreča v gospodarstvu, izguba doma in otroka ter javna osramotitev, nesrečna ljubezen, nezakonsko materinstvo, zakon z napačno osebo, v štirih zgodbah pa razlog ni naveden. Posledice alkoholizma so si med seboj precej podobne, nosilci teh posledic pa so večinoma žene in otroci alkoholikov.

5 Alkoholizem v literarnih delih čeških avtoric

V povesti *Babica* Božene Němcove je uživanje alkohola prisotno pri obredih, povezanih z naborništvo, je pa tudi sredstvo za blaženje strahu pred dolgotrajnim služanjem vojaškega roka in bližino smrti. Zanimiva je povezava med motivi nezakonskega materinstva, detomora in alkoholizma. Motivi se povezujejo z likom Vike, zapeljanege dekleta, ki postane nezakonska mati in svojega otroka vrže v tolmun. Dragica Čeč

ugotavlja, da se je »[i]z zmanjšane prištevnosti porodnic ob porodu [...] v kriminologiji in medicini 19. stoletja razvila podoba nerazsodne matere. Kot takšna ni bila sposobna moriti iz zlobe in je v nasprotju z drugimi morilci ni vodilo maščevanje ali zlobnost« (2007, 435). To je trditev, ki vsekakor drži za Viko, vendar pa so nekateri strokovnjaki njeno neprištevnost pripisovali alkoholizmu. Med njimi najdemo Václava Černýja, ki je trdil, da je Vika pod vplivom alkohola doživljala napade besa (1982, 108) in v enem izmed njih verjetno tudi ubila svojega otroka. Jaroslava Janáčková opozarja tudi na podobnost med motivoma vojaka, ki je zapeljal Viko, in babičinim odhodom z možem Jurijem, ki je bil prav tako vojak. Poudari dejstvo, da je Němcová izpostavila negativne družbene posledice, ki jih je imelo vojaštvo, med katerimi najdemo zgodbe z veliko trpljenja in srečnim koncem, kakršna je babičina, in takšne, ki perspektivnega mladega človeka pahnejo na družbeno dno, prikaz česar je Vikina usoda (Lehár, 2002, 250).

V zgodbi »Baruška« poskuša mlad meščan opiti in zlorabiti neizkušeno podeželsko dekle, ki jo ob tem aretirajo, zaradi česar si skoraj vzame življenje. Še tesneje z alkoholom povezana je zgodba ene izmed prostitutk, ki jo Baruška spozna v zaporu. Dekle so namreč, ko je prišlo v mesto iskat delo, pod pretvezo zvabili zvodniki, jo napili in nezavestno posilili, da tako omadeževana ni več mogla delati nikjer drugje kakor v bordelu.

Eden izmed najbolj poznanih in cenjenih romanov Karoline Světlá *Kříž u potočka* zelo dobro razdela problem alkoholizma. Alkoholika v delu sta dva – oče in mož glavne junakinje Evičke. Jasno je, da je očetov alkoholizem zaznamoval Evičko, ki si je za moža trmasto izbrala alkoholika. Alkohol za Evičkinega moža Štěpána ne postane zanimiv sam po sebi, ampak ker pivska družba nadomesti primanjkljaj ljubezni, ko je Evička svojo ljubezen razdelila med njega in njunega otroka. Čeprav se pitje začne kot klavrna tolažba, se sprevrže v odvisnost: »Ba šlapal nešťastný Štěpán důstojnost lidskou denně více nohama, málo kterou hodinu byl schopen všech smyslů svých. Pil, aby nemusil na to myslet, kam se dostal, aby nevěděl o své hanbě a necítil hříchů svých« (Světlá, 1929, 338).³ Štěpánov alkoholizem ima za posledico opuščanje dela na kmetiji, žaljenje Evičke, ki jo tudi hudo poškoduje, ter popolno zanemarjanje otroka.

Zgodba »Poljub« je eno izmed redkih del Karoline Světlá, prevedenih v slovenščino. Ker dekle fantu noče dati poljuba, se ji maščuje tako, da pije in se zabava z drugimi dekleti. Dekle se sprva sicer ne da motiti, ker fantu zaupa, a jo počasi vendarle začne skrbeti: »Sicer ne postane človek, kateri nima naklonjenosti, nato čez noč pijanec, pa lahko se tega privadi, kar je v začetku z mrzlostjo in nepovoljnostjo izvrševal« (Světlá, 1873, 17). Par se na koncu pobota in fant ne postane alkoholik, pa vendar zgodba izpostavi problem, da se ženske krivi za napake moških.

3 »Pravzaprav je nesrečni Štěpán pohodil človeško dostojanstvo z več nogami, redkokdaj je bil sposoben uporabiti vsa svoja čutila. Pil je, da mu ni bilo treba razmišljati, kam je šel, da ne bi vedel za svojo sramoto in ne bi čutil svojih grehov.«

Izmed del Gabriele Preissove se alkohol pojavi v drami *Gazdina roba*, kjer glavno junakinjo Evo alkoholno omamljena užali mati njenega izbranca Mánka, zato se z njim ne poroči, temveč konča v nesrečnem in nasilnem zakonu. Drugi jo užali vaški pijanček Rubač, ki jo ozmerja z lahkoživko, ker neporočena živi z Mánkom, kar Evo izredno prizadene. Dokončno pa alkohol zapečati usodi obeh junakov, ko Eva spozna, da se bo Mánek raje vdal pijači, kot pa se zoperstavil materi in se vendarle poročil z njo, zato stori samomor.

V drami *Její pastorkyňa* lahko najdemo precej vsebinskih podobnosti z romanom *Njeno življenje*, tudi dedni alkoholizem v rodbini. Osrednji osebi drame sta sicer Kostelnička in njena pastorka Jenůfa, alkoholika pa Kostelničkin mož in Jenůfin izbravec Števa, sicer tudi nečak Kostelničkinega moža. Števo prvič spoznamo pijanega na dan konskripcije, ko razsipno zapravlja za pijačo in objestno pleše z Jenůfo. Kostelnička ob tem podoživlja svoje spomine na moža alkoholika in Števi postavi pogoj, da se z Jenůfo lahko poroči, če se eno leto ne napije, a Števi tega ni potrebno izpolniti, saj se ne poroči z Jenůfo. Vseeno pa ima z njo nezakonskega otroka, ki se ga Kostelnička odloči ubiti, ker jo spominja na Števo: »Z hříchu vzešel a celý na Števa podobný — věru také jeho bídná duša!« (Preissová, 1891, 41).⁴ Kostelnički se torej zdi manjše zlo ubiti otroka, kakor pa vzgojiti še enega alkoholika, kar, poleg dednosti, kaže na hudo travmo, ki jo je Kostelnički povzročil možev alkoholizem.

6 Podobnosti in razlike v percepciji alkoholizma slovenskih in čeških avtoric

Opozorimo še na nekatere motivne in tematske podobnosti v izbranih delih. Opazimo lahko razliko med tematiziranjem alkoholizma, ki prevladuje v delih slovenskih avtoric, ter zgolj motivom alkohola, ki kot tak nastopa le v dveh kratkih zgodbah Marice Nadlišek Bartol. Nasprotno pa se alkoholizem kot tema pojavi le v dveh čeških delih (*Kříž u potoka* in *Její pastorkyňa*), v vseh drugih delih je alkohol le motiv, čeprav lahko pomembno vpliva na razplet. Opazimo lahko, da so bile slovenske avtorice bolj konsistentne v tematizaciji alkoholizma kot češke, ki so se bolj osredotočale na širšo družbeno sliko in alkohol vpletle med druge družbene okoliščine.

Motivi, ki jih v povezavi z alkoholizmom najpogosteje zasledimo, so moralni in/ali gmotni propad, zloraba žensk, sram, alkoholizem kot bolezenska odvisnost, dednost ter praznovanja in ljudske navade. Moralni propad je pogostejši motiv pri ženskih likih, kot tak se pojavi v delih »Zločin«, *Babica* in »Baruška«. Gmotni propad pa je pogosteje povezan z moškimi liki in ga opazimo v delih »Doktor«, »Pijanec«, »Na kmetih«, *Njeno življenje* in *Kříž u potoka*. Dednost se pričakovano pojavlja predvsem v delih Zofke Kveder in Gabriele Preissove. Priložnosti, ob katerih se uživa alkohol, so v delih slovenskih

4 »Iz greha je izšel in docela je podoben Števi – verjamem, da je prav tako bedna duša!«

in čeških avtoric podobne – verski prazniki, krst, poroka, pustovanje. Zanimivo pa je, da je pri čeških avtoricah eden izmed takih praznikov tudi naborni dan.

Omenjali smo že povezavo med alkoholom in družbenimi okoliščinami 19. stoletja, zato si oglejmo še najpogostejše tovrstne motive. Pri zlorabi žensk kot družbena okoliščina pogosto nastopa različnost družbenih slojev žrtve in storilca. Takšne primere najdemo v delih »Pod streho«, »Na kmetih«, »Zločin« in »Baruška«. Storilci pri tem poskušajo izriniti opitost žrtev ali pa jih celo sami opijejo, ker neizkušeno dekle še ne pozna učinkov alkohola. Najbolj skrajšen primer seveda opazimo pri prostitutki v »Baruški«, kjer gre za sistemski postopek za novačenje prostitutk. V delu »Na kmetih« in *Fati morgani* se poskus zlorabe zgodi zaradi alkoholiziranosti storilca. V »Zločinu« pa se motiv alkoholizma pojavi po zlorabi kot posledica družbene stigmatizacije zaradi le-te.

Z zlorabo in alkoholom so povezani še trije pogosti motivi: samomor, nezakonsko materinstvo in detomor. Nezakonsko materinstvo in detomor sta bila pereča problema v 19. stoletju, povezana z rastjo mest, preseljevanjem presežnega kmečkega prebivalstva in porajajočim se proletariatom. Prav v vseh treh delih, v katerih se pojavi motiv nezakonskega materinstva (»Zločin«, *Babica* in *Její pastorkyňa*), srečamo tudi motiv detomora. Nezakonsko materinstvo in detomor sta bodisi vzroka za alkoholizem bodisi se želi z detomorom prekiniti dedni niz, kakor v *Njenem življenju* in drami *Její pastorkyňa*. Motiv samomora, ki je povezan z alkoholom, je med slovenskimi avtoricami uporabila le Zofka Kveder v delih »Vera«, *Njeno življenje* in »Moja prijateljica«. Poskus samomora najdemo še v zgodbi »Baruška« in drami *Gazdina roba*, kjer se tudi izvrši.

Podobno značilen motiv za 19. stoletje je zakon in praktično nemogoča razveza le-tega. Na zaradi alkohola nesrečni zakon naletimo v delih *Shučaji usode*, *Pijanec*, »Na kmetih«, »Vaški roman«, »Vera«, »Žena pijanca«, *Njeno življenje* in *Kříž u potoka*. Zanimivo pa je, da nesrečni zakon z alkoholikom pri slovenskih avtoricah pogosto spremlja družinsko nasilje, česar pri čeških avtoricah ni zaslediti.

V kolikšni meri pa se izbrana dela strinjajo s trditvijo, da so v 19. stoletju alkoholizem povezovali predvsem s proletariatom? Delavsko okolje se pojavi enkrat, prav tolikokrat pa tudi aristokratsko. Očitno je, da so si pisateljice znale predstavljati, da alkoholizem ni le problem delavstva, ampak se v veliki meri pojavlja tudi med meščani in kmeti. To ugotovitev seveda moramo uporabiti s pridržkom, da gre za fiktivna okolja. Vseeno pa lahko zaključimo, da sta bila v 19. stoletju prekomerna raba alkohola in alkoholizem splošna družbena problema.

Na kratko naj povzamem še, kaj je pokazala analiza recepcije izbranih del. Edina avtorica, pri kateri so kritiki opazili in komentirali problematiko alkoholizma, je bila Zofka Kveder, vendar so to tematiko pri njej ostro napadli, jo obtoževali obscenosti in pretiravanja. Vendar pa je tudi molk poveden in kaže, da so vsaj znotraj meščanskega sloja zanikali ne le problem alkoholizma, temveč že kar njegov obstoj v celoti, kar je seveda oteževalo reševanje tega problema.

Alkoholizem je torej ena izmed stičnih točk izbranih slovenskih in čeških avtoric dolgega 19. stoletja, kar je posledica tako družbenih okoliščin dobe kot tudi spremenjenega odnosa do alkoholizma v družbi. Vstop na literarno sceno je pomenil velik korak za ženske in feministično gibanje, še bolj pogumno pa je bilo pisanje o tabuiziranih temah in na tak način tudi opozarjanje na položaj žensk v družbi in družini, kar je bodisi ostalo prezrto ali pa je bilo deležno ostrih kritik in zgražanja.

Bibliografija

Viri

- a-, O naši ženski odgoji, *Novice, gospodarske, obrtniške in narodne*, 7. julij 1875, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-VI18YXFH/22a0db06-c222-4be1-ab2c-e1dbcc12e11a/PDF> [15. 7. 2021].
- Kveder, Z., Doktor, v: *Zbrano delo*, 2 (ur. Mihurko Poniž, K.), Ljubljana 2010.
- Kveder, Z., Moč, v: *Zbrano delo*, 1 (ur. Mihurko Poniž, K.), Maribor 2005.
- Kveder, Z., Moja prijateljica, v: *Zbrano delo*, 2 (ur. Mihurko Poniž, K.), Ljubljana 2010.
- Kveder, Z., Na kmetih, v: *Zbrano delo*, 2 (ur. Mihurko Poniž, K.), Ljubljana 2010.
- Kveder, Z., Njeno življenje, v: *Zbrano delo*, 4 (ur. Mihurko Poniž, K.), Maribor 2016.
- Kveder, Z., Pijanec, v: *Zbrano delo*, 5 (ur. Mihurko Poniž, K.), Maribor 2018.
- Kveder, Z., V oblasti teme, v: *Zbrano delo*, 1 (ur. Mihurko Poniž, K.), Maribor 2005.
- Kveder, Z., Vaški roman, v: *Zbrano delo*, 1 (ur. Mihurko Poniž, K.), Maribor 2005.
- Kveder, Z., Vera, v: *Zbrano delo*, 1 (ur. Mihurko Poniž, K.), Maribor 2005.
- Kveder, Z., Zločin, v: *Zbrano delo*, 2 (ur. Mihurko Poniž, K.), Ljubljana 2010.
- Kveder, Z., Žena pijanca, *Domači prijatelj* 5, 1. maj 1914, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-RFYFEVIA/2ac76f46-46b3-4479-ab24-3fe360c64b01/PDF> [15. 7. 2021].
- Nadlišek Bartol, M., Denar in sreča, *Slovenka: glasilo slovenskega ženstva* 21–25, 1897, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-FF59I6N0/a5d0764f-f06e-4e88-b50b-300d52cd84c5/PDF> [15. 7. 2021].
- Nadlišek Bartol, M., Intrigant, *Slovenka: glasilo slovenskega ženstva* 14–17, 1899, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-GKB9MGBK/b752a520-95e0-4765-875c-30106f35aa2b/PDF> [15. 7. 2021].
- Nadlišek Bartol, M., Moja prijateljica, *Ljubljanski zvon* 4–5, 1889, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-KTV5IXRE/b85bb87e-1676-48c0-907d-25c79fd7022f/PDF> [15. 7. 2021].
- Nadlišek Bartol, M., Na Silvestrov večer, *Slovenka: glasilo slovenskega ženstva* 1, 1. januar 1898, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-M9WS8QWT/f83574c9-446f-4fe5-845a-50249d3ba681/PDF> [15. 7. 2021].

- Nadlišek Bartol, M., Pod streho, *Ljubljanski zvon* 2–7, 1897, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-PDRUG19L/c62f2128-4d61-4143-80fc-92900510885e/PDF> [15. 7. 2021].
- Nadlišek Bartol, M., Ženstvo, *Slovanski svet* 8, 18. oktober 1895, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-NKIX9ACZ/b393630d-3fa5-4854-bb62-70b46e-6419ea/PDF> [15. 7. 2021].
- Němcová, B., *Babica: slike iz življenja na kmetih* (prev. Glonar, J.). Ljubljana 1944.
- Němcová, B., Baruška, v: *Sebrané spisy*, 5, Praga 1898.
- Pajk, P., Pismo Josipu Cimpermanu, 18. julij 1875, NUK, Ljubljana, Ms 484.
- Pajk, P., *Prijatelj ev sin*, Šmarješke Toplice 2019.
- Pajk, P., *Slučaji usode*, Hlebce 2013.
- Preissova, G., *Gazdina roba*, Praga 2006.
- Preissova, G., *Její pastorkyňa*, Praga 1891.
- Seidlová–Sokolová, V., Pismo Marici Nadlišek Bartol, 14. december 1896, NUK, Ljubljana, Ms 703, ovoj 18.
- Světlá, K., *Kříž u potoka: vesnický román*, Praga 1929.
- Světlá, K., Poljub: humoreska iz gorjanskega življenja (prev. Glaser, K.), *Zora* 16–23, 1873, [https://sl.wikisource.org/wiki/Poljub_\(Karolina_Sv%C4%9Btl%C3%A1\)](https://sl.wikisource.org/wiki/Poljub_(Karolina_Sv%C4%9Btl%C3%A1)) [15. 7. 2021].
- Štefanič, E. [= Marica Nadlišek Bartol], Fata morgana, *Ljubljanski zvon* 1–11, 1898, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-SA5F77AA/d5b2de18-19ae-4d00-826b-398af947be93/PDF> [15. 7. 2021].

Literatura

- Čeč, D., Nasilne detomorilke ali neprištevne žrtve? Spreminjanje podobe detomora v 18. in začetku 19. stoletja, *Acta Histriae* 15, 2007, str. 415–440.
- Černý, V., *Knížka o Babičce a její autorce*, Torotno, Ohio 1982.
- Janiček, J., *Československý abstinentní svaz v kontextu českého a slovenského abstinentního hnutí 1. poloviny 20. století*, Brno: Masarykova univerzita 2014.
- Lehár, J. in drugi, *Česká literatura od počátků do dnešku*, Praga 2002.
- Lenderová, M., *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*, Praga: Karolinium 2009.
- Lipovec, A., Češka književnost v slovenskem kontekstu, v: *Slovenski jezik v stiku s slovanskimi in neslovanskimi jeziki in književnostmi: Zborovanje slavistov ob stoletnici smrti Frana Miklošiča* (ur. Hafner, S. in drugi), Ljubljana 1992, str. 169–177.
- Mihurko Poniž, K., *Zapisano z njenim peresom: prelomi zgodnjih slovenskih književnic s paradigmo nacionalne literature*, Nova Gorica 2014.
- Šepetavc, A., Pijem, torej sem Slovenec: ali alkohol(izem) kot tabu in fenomen slovenstva, *Zgodovina za vse, vse za zgodovino* 2, 1995, str. 18–36.

Šimonová, T., *Alkoholismus v Čechách v 19. století a počátkem 20. století*, Pardubice: Univerzita Pardubice 2013.

Zajc, M., Malo piti, ali to kaj škoduje treznostni akciji v domovini? Prav nič, *Zgodovina za vse, vse za zgodovino* 15, 2008, str. 58–68.

Alkoholizem v delih slovenskih in čeških pisateljic dolgega 19. stoletja

Ključne besede: alkoholizem, antialkoholizem, dolgo 19. stoletje, slovenska književnost, češka književnost

Članek predstavi obravnavo problema alkoholizma v slovenski in češki književnosti dolgega 19. stoletja. Posveča se pogledu žensk, pisateljic, na vpliv alkoholizma v vsakdanjem življenju in na njegove družbene posledice. Ponudi splošen pregled ženskih emancipacijskih gibanj na Slovenskem in Češkem, obravnava specifične probleme alkoholizma v izbranem obdobju, stike med Slovenkami in Čehinjami, v osrednjem delu pa predstavi tematizacijo alkoholizma v posameznih delih izbranih avtoric ter poda analizo podobnosti in razlik pri obravnavi te teme med posameznimi deli. Vse avtorice v svojih delih omenjajo alkoholizem ali vsaj alkohol, vendar pa ga slovenske avtorice pogosteje tematizirajo, medtem ko ju češke avtorice uporabljajo predvsem kot motiv. Obstajajo pa številne motivne podobnosti med deli čeških in slovenskih avtoric v povezavi z alkoholizmom.

Alcoholism in the Works of Slovenian and Czech Women Writers of the Long 19th Century

Keywords: alcoholism, anti-alcoholism, long 19th century, Slovenian literature, Czech literature

The article presents the problem of alcoholism in Slovenian and Czech literature of the long 19th century. It focuses on the women writers' perception of the influence of alcoholism on everyday life and the consequences of alcoholism. It gives an overview of women's emancipatory movements in Slovenian and Czech territory, then the specifics of alcoholism as a problem in the long 19th century and the contacts between

Slovenian and Czech women. It pays close attention to the thematisation of alcoholism in the works of selected women writers, and provides an analysis of differences and similarities in the thematisation and motifs regarding alcoholism. All the authors mention alcoholism or at least alcohol, but the Slovenian authors use them as a theme more often, while the Czech authors use them as motifs. There are, however, many similarities in the works of Slovenian and Czech authors connected to alcoholism.

O avtorici

Tinkara Starček je podiplomska študentka na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Diplomirala je na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo ter Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. Na področju primerjalne književnosti in klasičnih študij se je izobraževala tudi na Univerzi v Kentu (VB). Ukvarja se zlasti s socialno zgodovino in zgodovino žensk. Tinkara Starček, Šlandrov trg 39a, 3310 Žalec; tinkara.starcek@gmail.com

About the author

Tinkara Starček is a postgraduate student at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. She graduated from the Department of Comparative Literature and Literary Theory and Department of History, Faculty of Arts in Ljubljana. She also studied Comparative Literature and Classical Studies at the University of Kent (UK). She focuses her research on social history and women's history. Tinkara Starček, Šlandrov trg 39a, 3310 Žalec; tinkara.starcek@gmail.com